

Busquem l'infant en les lleis

Jordi Cots i Moner*

També les lleis ens donen l'infant. Perquè, on hem de buscar l'infant que hem d'educar? Podem trobar-lo en la literatura, en la història, en la psicologia, en la sociologia. Però el Dret ens pot ajudar a descobrir l'infant real.

Més enllà de la legislació social, escolar o civil, que ens cal dominar amb fluïdesa per a la pràctica de la nostra professió, hi ha els grans textos que ens proporcionen el perfil de l'infant, que és la nostra responsabilitat.

Massa sovint, el Dret, en lloc de complir una funció impulsora de canvis en la societat, només recull el que ja existeix, o hi va a remolc. I, tot i això, pot ser molt creador.

Si un dret —em refereixo a un dret subjectiu, ara— és una necessitat jurídicament protegida, el Dret —aquí, en majúscules— ha demostrat molt d'enginy, ni que sigui indirectament, per a assegurar les necessitats dels infants.

El Dret no ho pot fer tot, té limitacions; i això pot descoratjar. Una de les seves virtuts, però, és que ens fa tocar de peus a terra, ens assenyalava els límits a partir dels quals hem de treballar amb altres armes o possibilitats per fer reconèixer i aplicar els drets de l'infant. En el cas dels grans textos d'infància és molt clar. En general, la llei no és suficient; o almenys, durant un temps més o menys llarg no és suficient. Una llei, ni que prevegi sancions ben definides, cosa no sempre fàcil, necessita un esforç didàctic complementari a fi que penetri en el cos social. I això toca, en molta part, als educadors.

Altrament, és una llàstima que el llenguatge jurídic no animi gaire a endinsar-nos-hi. Això no hauria de comportar forçosament un escull.

Quan Anglaterra decidí, en els anys setanta, rebaixar la majoria d'edat fins als divuit anys, ho féu després d'haver realitzat un estudi (conegut per «Informe Latey», prenent el nom del jutge que l'elaborà), presentat al Parlament britànic el 1967. Aquest informe demanava, entre altres recomanacions, simplificar el llenguatge jurídic per fer-lo més assequible als joves. Això havia d'afavorir el coneixement del Dret en general, i no solament per part dels menors, i la seguretat jurídica hi hauria guanyat.

De la Convenció de les Nacions Unides sobre els Drets de l'Infant, de 20 de novembre de 1989, que és el document bàsic pel que fa a Dret d'Infància, se n'han fet nombroses adaptacions, algunes traduïdes al català, altres originals de Catalu-

* Jordi Cots i Moner, doctor en dret i mestre, és adjunt al Síndic de Greuges de Catalunya per als infants.

Adreça professional: Jordi Cots i Moner. Adjunt al Síndic per als Infants. Síndic de Greuges de Catalunya. J. Anselm Clavé, 31. 08002 Barcelona.

nya, que faciliten la seva comprensió. Ens hi referirem al final.

Un Dret de la Infància. Els grans textos sobre els drets dels infants

Avui es pot parlar amb propietat d'un Dret de la Infància. La normativa en aquest camp és prou abundant i coherent com per poder afirmar-ho. Paradoxalment, l'existència d'aquest corpus no és estudiat d'una manera sistemàtica a les Facultats de Dret. Més aviat són les Facultats de Pedagogia les que ensenyen els drets dels infants; i en el fons té una lògica. L'exemple paradigmàtic és la Facultat de Pedagogia de la Universitat belga de Gent, amb el seu «Centre dels Drets de l'Infant». La iniciativa que va sorgir del Col·legi d'Advocats de Barcelona, d'un curs sobre Dret d'Infància, en un sentit molt ampli, no ha prosperat per ara; només és fan cursos encaminats a preparar directament els lletrats que vulguin pertànyer al torn d'ofici de menors. I això és massa limitat.

Hi ha tres grans textos internacionals que els educadors hem de conèixer bé: la «Declaració de Ginebra», de 1923; la Declaració Universal dels Drets de l'Infant de les Nacions Unides, de 1959, i la Convenció de 1989. Cal conèixer, sobretot, la Convenció, perquè és un text vinculant, perquè ens dona una visió global de la infància, i perquè

d'ella se n'han derivat les lleis positives catalanes i alguna d'àmbit estatal que ens obliguen. Però hem de tenir una perspectiva històrica, saber quina evolució s'ha seguit abans d'arribar al text de 1989, a fi, entre altres coses, d'interpretar-lo millor. Aquests tres textos representen moments àlgids de la història de la infància, és a dir, de la representació social que es té de l'infant al llarg de la història. Ens diuen en quin infant s'ha anat pensant. Aquesta perspectiva pot sostenir la nostra intuïció de l'infant que hem d'educar, ha de conferir seguretat en el projecte que ens hàgim formulat sobre els nostres infants. Ens farà veure, finalment, si la nostra concepció de la infantesa és l'adequada o està ancorada en el passat.

En primer lloc, doncs, la «Declaració de Ginebra». La devem a una dona excepcional, Eglantyne Jebb, una aristòcrata anglesa, ben formada intel·lectualment, que conegué les privacions de la infància durant la Primera Guerra Mundial. Per a atendre-les, un cop acabat el conflicte creà la que segurament ha estat la primera organització no governamental d'infància, la «Save the Children Fund» (Fundació «Salveu els infants!»). Inicialment, aquesta ONG tingué un àmbit anglès. Però, en constatar que la tragèdia dels infants continuava i que era general, volgué atribuir-li una dimensió internacional. I, amb una extrema clariïdència, pensà que el mitjà indiscutible de salvaguardar els interessos dels infants en temps de desastre era establir un sistema tan perfeccionat com fos possible per protegir-los «en temps normal». Per

emprendre aquesta acció tan ambiciosa (precedent del que un dia faria la UNICEF) volgué dotar-se d'un programa d'acció que revestí la forma d'una Carta dels drets dels infants; un document que fos comprensible per tothom, amb el qual tots els homes i dones se sentissin identificats.

Eglantyne Jebb instal·la la seu de la seva ONG internacional a Ginebra, la ciutat de la Lliga de Nacions creada després de la Primera Guerra Mundial. Per això s'anomena «Declaració de Ginebra». És un text breu, senzill i clar, entenedor per tothom, cridat, segons ella, a provocar una reforma de les lleis i una transformació dels costums en el camp de la infantesa. No és un document fàcil de trobar, i per això, i també perquè és tan curt, el transcrivim a continuació. Diu així:

DECLARACIÓ DE GINEBRA

Per la present Declaració dels Drets de l'Infant, els homes i dones de totes les nacions, reconeixent que la humanitat ha d'atorgar a l'infant el millor que li pugui donar, afirmen així els seus deures, i descarten tota discriminació per motius de raça, de nacionalitat i de creença:

1. L'infant s'ha de poder desenvolupar d'una manera normal, materialment i espiritualment.

2. L'infant que té fam ha de ser alimentat; l'infant malalt ha de ser curat; l'infant retardat ha de ser estimulat; l'infant desviat ha de ser atret; i l'orfe i l'abandonat han de ser recollits i atesos.

3. L'infant ha de ser el primer que rebi auxili en moments de desastre.

4. L'infant ha de ser posat en condicions de guanyar-se la vida, i ha de ser protegit contra qualsevol explotació.

5. L'infant ha de ser educat en el sentiment que haurà de posar les seves millors qualitats al servei dels seus germans.

Particularment, no em canso, en totes les ocasions que m'és possible, a través d'articles, treballs o conferències, de divulgar aquest document, bell per ser tan extremadament funcional. No es pot dir més amb tan poques paraules. No és exagerat considerar-lo un dels grans textos del nostre segle.

I quin infant ens dóna? És, això sí, l'infant objecte de protecció, un infant que hem d'estimar, que té unes necessitats elementals a cobrir, el que més tard se'n dirà «drets de supervivència». No obstant això, en el primer principi i en el cinquè, va més enllà, amb una gran simplicitat. Ens diu per què l'hem de protegir. No hi ha tan sols el desenvolupament «material» sinó l'«espiritual». Amb aquest darrer terme ho diu tot. I ens diu també per què l'hem de salvar: perquè arribi a tenir el sentiment que ha de posar les seves millors qualitats al servei dels seus germans. Aquí hi ha el nucli de l'educació en els valors.

La «Declaració de Ginebra» fou adoptada el 1924 per la Lliga de Nacions com la seva Carta de la In-

fantasa, i fou recollida en moltes Constitucions nacionals de l'època, entre les quals la Constitució espanyola de 1931. Eglantyne Jebb morí el 1928, als quaranta-set anys, després d'una vida dedicada a la infància.

La Societat de Nacions, a partir de la «Declaració de Ginebra», va començar a desenvolupar una sèrie d'activitats de gran interès, de protecció i de recerca, respecte a la infantesa. L'inici de la Segona Guerra Mundial truncà la seva influència.

Però serví de base per a confeccionar el nou text que les Nacions Unides volgueren elaborar després del conflicte. En un clima de restauració dels drets humans, tan trepitjats durant la guerra, les Nacions Unides, en un mateix any, van emprendre la redacció de la Declaració Universal dels Drets Humans i un nou text sobre la infantesa. També, significativament, el 1946 van crear la UNICEF. La Declaració Universal de Drets Humans (ara en commemorem el cinquantenari) s'enllestí en dos anys. La dels infants en tardà tretze.

El contingut bàsic del nou text fou el de la «Declaració de Ginebra». No podia ser altrament. S'hi afegiren principis nous, com el dret a la seguretat social, la necessitat del desenvolupament de l'infant dins l'àmbit familiar, el dret a la seguretat social. Es posa més èmfasi en l'interès superior de l'infant. En el fons, es tractava d'una transformació de la petita «Declaració de Ginebra». Més que afegir noves necessitats, es pot dir que les assegurava. No és un text tan directe i senzill

com el d'Eglantyne Jebb, que era fruit d'una sola mà, d'un coneixement i d'una visió immediata de les carències dels infants. La Declaració de les Nacions Unides es discutí i s'aprovà en una Assemblea de representants d'Estats que no sempre eren experts en el tema. Parla-ven de drets, però no tenien clar que els infants en poguessin ser titulars. Hi hagueren tensions polítiques, provinents de les diferents concepcions de la societat entre el bloc dels països «occidentals» i el dels països de l'Est, que havia donat lloc a la guerra freda d'aquells anys. S'arribà a dubtar, fins i tot, en un moment donat, de la conveniència d'una Declaració específica per als infants. Però s'aprovà, finalment, el 20 de novembre de 1959, per una Assemblea que amb prou feines tenia, aleshores, uns setanta membres.

Tot i que sense la qualitat de la Declaració de 1923, la Declaració de les Nacions Unides ha servit durant molts anys per a impulsar polítiques d'infància. L'últim punt d'aquesta Declaració deia que «l'infant ha de ser educat en un esperit de comprensió, tolerància, amistat entre els pobles, pau i fraternitat universal, i amb plena consciència que ha de consagrar les seves aptituds i energies al servei dels seus semblants». Era el llenguatge d'un Parlament. La Declaració de Ginebra, recordeu?, ho enllestia demanant que l'infant «haurà de posar les seves millors qualitats al servei dels seus germans».

La paraula «germà» té una altra intensitat. I, de fet, l'infant continuava essent el mateix, és a dir, era l'in-

fant a protegir, el que valia pel que un dia hauria de ser, no pel que era en el seu present absolut. I, per descomptat, a ningú se li havia ocorregut atribuir als infants drets civils i polítics; o sigui, drets de participació.

El 1989, una Convenció

L'Any Internacional de l'Infant de les Nacions Unides (1979), afavorí un debat més aprofundit sobre els drets de l'infant i, molt especialment, impulsà l'elaboració d'un text vinculant, una Convenció.

Una Declaració és una relació de principis programàtics, d'aspiracions a assolir, que compta tan sols (però ja és molt, quan, com en el nostre cas, hi ha un consens més o menys important) amb una força moral. Una Convenció és un tractat internacional, un text jurídic amb força d'obligar per a aquells que l'han ratificat. Quan s'aprova la declaració de 1959, molts ja haurien volgut un document directament aplicable. Però no s'hi estava preparat. Realment, calia el rodatge de la Declaració, que aquesta penetrés en el cos social. Aleshores, la idea d'una Convenció anà sorgint tota sola.

La concepció de la infantesa havia anat canviant; també la de la família. És significativa, en aquest sentit, una Recomanació d'àmbit europeu, del mateix 1979 (la Recomanació 874, de l'Assemblea Parla-

mentària del Consell d'Europa, de 4 d'octubre de 1979), que admet canvis en la situació jurídica de l'infant. Segons aquesta Recomanació, cal harmonitzar la condició jurídica de l'infant al si de la seva família i amb relació a les institucions. S'accepta ja per a l'infant una personalitat jurídica pròpia i, al mateix temps, reflecteix la democratització de la família en parlar, per exemple, de «responsabilitats paternes» en lloc de «pàtria potestat». Certament, és un text europeu i només una Recomanació, però recull un sentir més universal.

En efecte, dins del camí de l'evolució de la infantesa, la gran novetat de la Convenció consisteix a concedir als infants drets civils i polítics. Costa arribar-hi, ja que si l'elaboració de la Convenció va durar deu anys, no fou sinó molt lentament que s'introduïren aquesta altra mena de drets en el text. Però hi figuren. I això ens presenta un infant nou. Com diu un autor, hem passat «de l'amor al respecte». I això suposa també una actitud nova per part nostra.

Abans tan sols hi havia un infant a protegir, en tot cas a estimar. Protegir és fàcil, fins i tot gratificant. Ara, amb l'infant s'hi pot dialogar, s'hi ha de dialogar. L'infant té drets de participació, per influir en la seva vida personal i en la vida social. I això és més difícil d'admetre. De moment, està escrit, per bé que serà necessària una gran tasca de sensibilització per a fer efectius aquests drets. La Convenció, d'altra banda, va dir més: va posar en un pla d'igualtat les dues menes de drets (que representen dues menes de

necessitats), i ha deixat afirmat que uns drets reforcen els altres.

En un esquema molt simplificat, que constitueix un índex de la Convenció i ens pot servir per a llegir-la i fer-la nostra, conté quatre drets principals, drets civils i polítics, drets socials i unes mesures especials de protecció.

Els quatre drets principals, són: no-discriminació, l'interès superior de l'infant, el dret a la vida o de supervivència i el respecte a l'opinió de l'infant. Dins dels drets civils i polítics hi inclou, bàsicament, la preservació de la identitat; la llibertat d'expressió i d'informació: la llibertat de pensament, consciència i religió; i la llibertat d'associació i reunions pacífiques. És clar que posa unes certes cauteles, en preveure una certa maduresa personal, el límit del bé comú i el guiatge dels pares; però aquests drets són plenament reconeguts. Dins de l'ampli camp dels drets socials s'hi poden distingir tres grans conjunts: els drets que fan referència a la vida familiar i a les seves alternatives quan aquesta falla, la salut i el benestar i l'educació i l'esbarjo. Finalment, les mesures especials de protecció asseguren l'acompliment de tots els drets, ja que tracta dels infants en situacions d'excepció (infants refugiats, infants en la guerra), infants en conflicte amb la justícia i infants sotmesos a qualsevol mena d'exploatació. La Convenció ofereix, d'aquesta manera, una visió global de la infantesa. Aquest és un dels seus valors.

L'article 42 de la Convenció diu que «els Estats membres es com-

prometen a donar a conèixer àmpliament els principis i les disposicions d'aquesta Convenció per mitjans eficaços i adequats, tant a infants com a adults». Cal reconèixer que, en aquest sentit, hi ha un dèficit. Els educadors hi tenim un especial compromís. Diria, fins i tot, que avui l'educador s'ha d'erigir en defensor d'aquests drets, i que això, encara que no en siguin conscients, és el que esperen de nosaltres. Seria un bon tema, fora de l'abast d'aquest article, debatre la manera de traspasar i fer conèixer aquests drets als mateixos infants, als nois i noies, als pares, als adults en general. Sobretot, els educadors tenim l'obligació de no desconfiar, per moltes dificultats que puguem tenir en el nostre tracte quotidià amb nois i noies, d'aquests drets, pensant que poden soscar la nostra autoritat o la nostra posició. Perquè hi ha qui, amb una certa animositat o suspicàcia, es demana, en sentir parlar de drets: «I els deures, on són?», oblidant que els infants, els nois i noies, tenen dret a tenir deures, i que la Convenció és un extraordinari instrument de diàleg per entrenar-los en les seves responsabilitats.

A continuació consignem els textos que hem de conèixer i les edicions que se n'han fet.

1. *Declaració Universal dels Drets de l'Infant*: és la Resolució núm. 1368 (XIV), de l'Assemblea General de les Nacions Unides, de 20 de novembre de 1959.

Editada en català per la Comissió de la Infància de «Justícia i

Pau», c. Rivadeneyra, 6, 10a planta (dimarts i dijous de 17.30 a 19.00).

També es pot demanar a UNICEF-Catalunya, carrer Aribau, núm. 46 (matins, de 9.00 a 14.00).

2. *Convenció sobre els drets de l'infant*: aprovada per l'Assemblea General de les Nacions Unides del 20 de novembre de 1989. L'Estat espanyol la va ratificar el 30 de novembre de 1990 (BOE núm. 313, de 31 de desembre de 1990).

2.1. *Text literal*: fou editat en català pel Centre UNESCO de Catalunya (c. Mallorca, 285, pral.). Edició exhaurida. La Mesa del Parlament de Catalunya ha acordat publicar-lo dins de la col·lecció que ja ha donat a llum l'Estatut, la Constitució i la Declaració Universal de Drets Humans.

En castellà es pot demanar a UNICEF-Catalunya.

2.2. *Resum oficiós*: es tracta d'una síntesi molt fiable en el seu contingut, ja que fou confeccionada per «Defense des Enfants-International», en col·laboració amb UNICEF. Document prou il·lustratiu i més manejable, si no s'utilitza amb fins d'estudi, que el text literal.

Es pot obtenir en català a la Comissió de la Infància de «Justícia i Pau», i en castellà a UNICEF-Catalunya.

2.3. *Adaptacions*: Ja no es tracta d'un resum, ans d'una selecció pensada per a adolescents i joves, i també útil per a la seva divulgació entre persones que defugen el llenguatge jurídic. Mostres:

— «Els Drets dels Infants», fullet editat pel Departament de Justícia de la Generalitat en col·laboració amb la Comissió de la Infància de «Justícia i Pau».

— «Això són els Drets dels Infants», Editorial Mediterrània, Barcelona 1998, a cura de Jordi Cots i Montserrat Cusó, amb il·lustracions de Pilarín Bayés, amb la col·laboració de la Fundació Pere Tarrés i el suport de la Direcció General d'Atenció a la Infància del Departament de Justícia de la Generalitat.

3. *Lleis nacionals*: normativa inspirada en la Convenció, lleis generals d'infància, del Parlament de Catalunya o de les Corts espanyoles que en determinats aspectes ens afecten.

3.1. Llei 8/1995, de 27 de juliol, d'atenció i protecció dels infants i adolescents, del Parlament de Catalunya (DOGC 2083, de 2 d'agost de 1995).

3.2. Llei Orgànica 1/1996, de 15 de gener, de protecció jurídica del menor, de les Corts espanyoles (BOE núm. 15, de 17 de gener de 1996).

3.3. Encara que no es tracti d'una llei, ens sembla oportú citar la Resolució 194/III, de 7 de març de 1991, sobre els drets de la infància, del Parlament de Catalunya (BOPC, Butlletí Oficial del Parlament de Catalunya, de 18 de març de 1991). Recull els principis de la Convenció, i els seus disset punts constitueixen les categories que han d'inspirar la legislació i la política d'infància a Catalunya. El contingut d'aquesta Resolució és transcrit in-

tegrament a la disposició addicional primera de la llei catalana 37/1991, sobre mesures de protecció dels menors desemparats i sobre l'adopció.

4. En compliment de l'article 44 de la Convenció, l'Estat espanyol, com tots els que han ratificat aquest tractat, va presentar un informe sobre l'aplicació de la Convenció. Aquest document fou publicat sota el títol «Informe sobre la aplicación de la Convención de los derechos de la infancia», pel Ministerio de Trabajo i Asuntos Sociales, Subdirección General de Publica-

ciones, José Abascal, 39, 28003, Madrid. Madrid, 1996.

Paraules clau

Llei

Infància

Educador

Formació

Drets del nen

Abstracts

En este artículo se nos propone una mirada a la infancia a través del derecho, lo cual sitúa a los educadores y a las educadoras en una realidad que se refleja en los grandes textos internacionales del siglo xx: Declaración de Ginebra (Eglantyne Jebb, 1923), Declaración Universal de los Derechos del Niño de las Naciones Unidas (1959) y la Convención de los derechos de la infancia de 1989. En este recorrido histórico se muestra la progresiva personalización del niño que pasa de ser un objeto a proteger a ser considerado un sujeto de relaciones solidarias. Además, estos derechos han de permitir alcanzar una reciprocidad participativa y dialogante, a fin de presidir cualquier medida especial de protección. Se solicita, por tanto, el compromiso de educadores y educadoras, no únicamente en la defensa de estos derechos, sino también en la manera de hacerlos conocer por parte de los niños y niñas, los adultos implicados en su formación, así como el público en general. Finalmente, se incluye una referencia a las leyes y textos más significativos sobre este tema.

Cet article nous propose de regarder l'enfance à travers le droit, ce qui place les éducateurs et les éducatrices dans une réalité qui est reflétée dans les grands textes internationaux du xxème siècle: La Déclaration de Genève (Eglantyne Jebb, 1923), la Déclaration Universelle des Droits de l'Enfant des Nations Unies (1959) et la Convention des droits de l'enfance de 1989. Cette trajectoire historique nous montre la personnalisation progressive de l'enfant qui passe de l'objet à protéger à être considéré comme un sujet de relations solidaires. De plus, ces droits doivent permettre d'atteindre une réciprocité de participation et dialogue, afin de prendre toute mesure spéciale de protection. Ceci demande, donc, le compromis des éducateurs et des éducatrices, non seulement dans la défense de ces droits, mais aussi dans la façon de les faire connaître aux enfants, aux adultes impliqués dans leur formation, et au public en général. Finalement, l'auteur inclut une référence aux lois et aux textes les plus importants sur ce sujet.

In this article we look at the way the law considers the child, a review which leads the teacher to the position reflected in the main international agreements of the xx century: The Geneva Declaration (Eglantyne Jebb, 1923), The Universal Declaration on Children's Rights published by the United Nations (1959) and The Convention on Children's Rights of 1989. This journey through history illustrates the progressive personalization of the child who goes from being an object which must be protected to being considered a subject with their own rights. Furthermore, these rights must enable us to reach a situation of reciprocal participation based on dialogue, in order to preside over any particular measure for protection. The commitment, therefore, is sought of educators, not only towards defending these rights, but also in making them known to children, those involved in educating them, and the public in general. Finally, the main laws and articles on this subject are listed.